

JAKAB JÚLIA

EGY KÁNTOR-HAGYATÉKBAN TALÁLT DOKUMENTUMRÓL

Újabb adalék a Kántor–Láng-irodalomtörténethez

Jelen írás, miközben ismerteti a dokumentum tartalmát, azt próbálja meg körüljárni, hogy a hagyatékban található román nyelvű dokumentum mit adhat hozzá Kántor Lajos és Láng Gusztáv közös kötetéhez, illetve annak 1975-ig kiegészített változatához...

A hagyaték gondozás időnként olyan filológiai és interpretatív jellegű meglepetéseket tartogathat, melyek kiegészíthetik, akár át is alakíthatják egy közismert mű imázsát, vagy legalábbis olyan forrásokként szolgálhatnak, amelyek felől pontosabban, árnyaltabban megérthetők egy korszak jelenségei. Kántor Lajos hagyatékában fellelhető a Kántor–Láng-szerzőpáros közös vállalkozásaként létrejött *Romániai magyar irodalom 1944–1970*¹ román fordításának a gépirata, de ami igazán az újdonság erejével hat: a hetvenes évekre vonatkozó irodalmi fejleményeknek az összegzését is tartalmazza egy epilógusban.

A Kántor–Láng-irodalomtörténet román nyelvű kiadásának terve végül nem valósult meg, a fordítás sorsáról röviden így emlékszik vissza Kántor Lajos a 2016. márciusi *Korunkban*, a társszerzőséggel kapcsolatos írásban, ami aztán a *Száz év kaland – Erdély magyar irodalmáról* című kötetükbe² is bekerült: „Domokos Gézával kapcsolatban még annyit, hogy a Florica Perian által románra fordított 1971(73)-beli változat sajnos kéziratban maradt, Géza szerintem nem merte vállalni az újabb botrányokat (más magyarázatot adott), a Dacia pedig, a kolozsvári kiadó román szerkesztősége, miután a közben eltelt tíz év kiegészítését kérte (mi elkészítettük), végül elállt a kiadástól.”³

Létezik-e magyar változata a hagyatékban talált kiegészítésnek, illetve az megjelent-e valahol, valaha? Ennek az esetében egyszerezős vagy

közösen írt fejezetről volt-e szó? Bizakodva abban, hogy a Kántor–Láng-történetének egy eddig háttérben maradt epizódjára derülhet fény, ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel fordult a Kántoresque⁴ csapata Láng Gusztávhoz. Az irodalomtörténész megerősítette azt a hipotézist, miszerint a kiegészítés magyarul sehol nem jelen(hetet)t meg egészében, ennyi idő távlatából pedig azt tartja valószínűnek, hogy a szöveget Kántor Lajos írhatta, azonban egyes részekben saját írásait véli felismerni, melyeket társszerzőként feltehetően a már megjelent kritikáiból kerekíthetett le lexikonszócikk jellegű formában.⁵

Jelen írás, miközben ismerteti a dokumentum tartalmát, azt próbálja meg körüljárni, hogy a hagyatékban található román nyelvű dokumentum mit adhat hozzá Kántor Lajos és Láng Gusztáv közös kötetéhez, illetve annak 1975-ig kiegészített változatához,⁶ valamint arra keresi a választ, hogy azok a szerzők, akiket említ a szöveg, hasonló súllyal vannak-e aztán jelen a *Száz év kalandban* is, érezhető-e hangsúlyeltolódás, mely szerzők maradnak ki. Kitekintésként Bertha Zoltán és Görömbei András *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*⁷ című könyvével összevetve azt vizsgálom, hogy mennyiben találnak a szempontjaik, hangsúlyelhelyezéseik; mindezek alapján láthatóbbá válhatnak a Kántor–Láng-kon koncepció partikuláris vonásai.

Az *Epilog și panorama anilor 'șaptezeci* címet viselő gépirat⁸ a romániai magyar irodalom szempontjából gazdagnak tekinthető évtizedbe ad betekintést, ugyanis ekkor történt jelentős nyitás a kulturális szféra felé, illetve a magyar kisebbség irányába. Mint a társszerzők összefoglalásából kiderül, ez egyrészt a könyvkiadás terén mutatkozott meg, olyan nagy népszerűségnek örvendő sorozatok voltak jelen, illetve indultak újonnan a könyvpiacra, mint a Téka, a Horizont könyvek, a Romániai Magyar Írók, a Forrás sorozat, a Korunk Könyvek, a Tanulók Könyvtára, másrészt új folyóiratok jelentek meg, köztük *A Hét*, vagy az *Echinox*, harmadrészt a tömegmédiá is jelentős mértékben hozzájárult az irodalom népszerűsítéséhez, ez idő tájt a Román Televízió magyar nyelvű adása dokumentumfilmeket, színházi előadásokat, tévéfilmeket közvetített, az Electrecord magyar vers- és prózalemezeket adott ki. Új perspektívákat nyitott ez az időszak az irodalomtörténet előtt is: 1973-ban a Kriterion gondozásában megjelent *Az Erdélyi Helikon költői*, az avantgárd *Genius* és a *Periszkop* antológiái, megindult az irodalomtörténeti dokumentumjellegű kötetek sajtó alá rendezése, miként Marosi Ildikó gondozásában *A Helikon és az Erdélyi Szépművészeti Céh levelesládája (1924–1944)*, Ritoók János romániai magyar–szász kapcsolatokat átfogó *Kettős tükör* című kötete, Beke György *Tolmács nélkül* interjúkötete a magyar–román irodalmi kapcsolatokról, elkészültek a Gaál Gábor, Nagy István, Tompa László életművét tárgyaló monográfiák, illetve 1977-ben Dávid Gyula, Marosi Péter és Szász János együttműködésében létrejött *A romániai magyar irodalom története* líceumi tankönyv-kézikönyv. Az áttekintés olyan kiemelkedő néprajztudományi munkákról is számot ad, mint a *Balladák könyve*, Kiss Jenő román népdalok és népballadák köréből való fordításai, Kányádi Sándor *Egy kis madárka ül vala* című erdélyi szász népköltészeti fordításkötete, illetve méltatja Szabó T. Attila nagyszabású történeti-lexikográfiai munkáját, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* köteteit.

A hetvenes évek az irodalomkritika diszkurzív közegében is alapvető változásokat hozott: Bretter György filozófus, esszéista kritikusi tevékenységének megszűntével követői, volt tanítványai közvetítették az újabb irodalomkritika elméletét és gyakorlatát; figyelemre méltó az összefoglaló szerint a Bretter-

iskolától független Mózes Attila irodalomkritikai munkássága, illetve Cs. Gyimesi Éva irodalomelméletet, irodalomtörténetet és irodalomkritikai módszert ötvöző elemzései.

A hetvenes évek romániai magyar irodalmának gazdag és változatos prózai palettáját a kiegészítés úgy összegzi: az elmúlt tíz év fontos tanulsága, hogy a változás nem csupán az írói gárda cseréjében, egy generációváltásban mutatkozott meg, hanem elkerülhetetlen módon jól meghatározott fejlődési tendenciák felé mozdult. Radikális változás történt mind a szerző, mind az olvasó világnézetében, s ennek tudható be az epikus formák átalakulása és gazdagodása, miközben a bevett, klasszikus fikció és valóság alkotta formula érvényét veszítette.⁹ Ez a fajta prózatőrekvés a személyesebb jellegű dokumentarista műfajokhoz – önéletrajzi írásokhoz, memoárokhoz, útinaplókhoz – való visszatérésében volt tetten érhető, s ez voltaképpen a fikció megújulását eredményezte. Nagy István önéletrajzi regényciklusáról itt részletesebb, az emlékezés narratívájába ágyazott társadalomrajzot előtérbe helyező ismertetőt találunk, mely egyezést mutat a *Száz év kalandban* írtakkal, akárcsak a Deák Tamás *Egy agglegény emlékezései* (1971) címet viselő fiktív memoárjáról, Szabó Gyula *A Sátán labdája* (1978) kötetéről és Panek Zoltán *A földig már lépésben* (1977) című regényéről szóló elemzés. A Deák Tamás történelmi regényt és a mítosz parafrázisát egyesítő *Don Juanját* (1978) tárgyaló szövegrész ugyanakkor nem mutat szövegszerű egyezést a 2017-es kötet *Don Juan mennybemenetele* című tanulmányával. Míg Király László *Kék farkasok* (1972) című regénye csupán egy felsorolás erejéig tűnik fel a Kántor–Láng-féle kötet 1975-ig kiegészült változatában, a hagyatékban talált hiánypótló írás az énkeresés, és a múlttal, az ötvenes évekbeli emlékekkel való szembesülés kafei szimbolizmussal átítatott regényeként összegzi.

Dokumentarizmus, líraiság és esszéisztikus látásmód keveredik a hetvenes évek kedvelt műfajában, az útinaplóban. Példaként a *Száz év kalandban* írtakkal megegyező román nyelvű szövegrész Szabó Gyula kubai úti élményeket összegző könyvét, a *Tinta és tulipánt* (1977) hozza fel, párhuzamként említve Deák Tamás szintén útinapló formában íródott *Antal a nagyvilágban* (1975) kötetét. Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* (1975) című kötetét a román nyelvű kiegészítés a koncentrikus körökben ismétlődő múlt determinisztikus jellegét hangsúlyozó faulkneri regényekkel rokonítja, míg a *Száz év kaland* már nem (csak) a romániai magyar, hanem a huszadik századi összmagyar irodalom egyik nagy teljesítményeként méltatja.¹⁰ Hasonló írói koncepció kibontakozásáról számol be mind a román nyelvű kiegészítés, mind a *Száz év kaland* Bálint Tibor 1978-ban megjelent *Zarándoklás a panaszfalhoz* című szimultán technikájú regénye kapcsán. A hagyatékbeli dokumentum a *Száz év kalandban* leírtakkal teljes egyezést mutat még Beke György riporter látásmódú prózájáról, Bodor Ádám novellisztikájáról, Huszár Sándor novellaciklusairól, illetve a realista regényhagyomány egyik továbbvivőjének, Györffy Kálmánnak a regényeiről szóló részekben.

A kiegészítés a leglátványosabb átalakulást megélő műnemként a drámát emeli ki, röviden megemlítve ennek a folyamatnak mintegy előzményeként az előző évtizedben is tevékeny szerzők – Méhes György, Deák Tamás, Páskándi Géza, Csiki László – munkáit. Kocsis István drámáiról hasonló megállapításokkal találkozunk mind a Kántor–Láng-féle irodalomtörténet 1975-ig kiegészített változatában, mind a román nyelvű gépiratban, míg a *Száz év kalandban* a szerző csak a felsorolás szintjén van jelen. A Sütő András drámatrológiájáról szóló

részben helyenként szövegszerű egyezés van a Kántor–Láng némiképp bővített változatával, a román nyelvű szöveg azonban a *Száz év kaland*hoz képest is újat mutat Sütő Perzsák című esszéjének tárgyköréből ihletődött *A szűzai menyegzőjéről* (1981) szóló ismertetővel. Székely János drámaírói munkássága ugyan nem került bele sem a Kántor–Láng-kötetbe, sem annak magyarországi kiadásába, de a hetvenes évek romániai magyar drámáját összegző fejezet külön tárgyalja két jelentős művét. Ugyancsak nővuma a román nyelvű dokumentumnak a megjelent kötetekhez képest, hogy olyan szerzőket is bevon a hazai drámafejlődés történetébe, mint Kincses Elemér vagy Köntös-Szabó Zoltán.

Mivel a szerzőpáros már korábban, a Kántor–Láng-irodalomtörténetben felvázolta az idősebb költőgeneráció fontosabb műveit, a román nyelvű összegzés elsődleges célja a hetvenes évek lírájának főbb csapásirányait górcső alá venni; azokat a jelenségeket, melyek alapvetően átalakították egy-egy költő poétikáját. Bár a szerzőpáros köteteiben említésre kerül a Szilágyi Domokos kései költészetének mérföldkövét képező *Búcsú a trópusoktól*, a román nyelvű dokumentum mélyrehatóbb elemzést ad, mi több, Szilágyi egész költői világképeinek fordulópontjaként láttatja a kötetet, melytől fogva átértelmeződik a költői nyelv bevett eszköztára, és egy „egységes rezonanciarendszert” valósít meg.¹¹ Hasonló átalakulási folyamat jellemző a hetvenes évektől kezdődően Lászlóffy Aladár poétikájára (neveik a *Száz év kaland*ban többségében együtt fordulnak elő). Merész asszociációit, szójátékait, melyekkel a történelemről alkotott koncepcióját járja körül verseiben, a Kántor–Lángban és az 1975-ig kiegészített változatban megrajzolt költői portré, valamint a román nyelvű ismertető egyaránt hangsúlyozza. A hagyatékbeli írás egyik fontos megállapítása ugyanakkor, hogy létrejön egyfajta közeledés, mi több, átjárhatóság érzékelhető a Szilágyi-, a Lászlóffy- és a Kányádi-életmű között. Kányádi Sándor verseinek egyik jellegzetességeként az epilógus a hármas, tradicionális-banális-szürrealista rétegzettséget emeli ki, a másik jellemző verstípus a tárgyilagos leíró költemény, amely szakít a hagyományos témákkal, mindamelllett a Kányádi-verseket áthatja a tragikus atmoszféra, erkölcsi szigorral társuló kételyekkel teli intellektualizmus. A hetvenes évek romániai magyar líráját összegző szövegrész alapján a korszak úttörője a bonyolult rétegzettségű költeményeivel a mítosz kritikáját kimunkáló Király László, akinek a lírát epikus eszközökkel ötvöző újításaiba a *Száz év kaland*ban található *A bővített pillanat* című tanulmány nyújt részletesebb betekintést. Az önreflexív líra irányába való elmozdulást a szerzők a következő generáció kezdeményezésében látják megvalósulni, különösen Szócs Géza kísérletező, szürrealista képekben gazdag, mítoszkereső szövegeiben. Bár tagadhatatlan a hetvenes évek végén felélénkülő kísérleti lírának a formagazdagító szerepe, az áttekintés végén a szerzők nyitva hagyják a kérdést: vajon ez a költészet jövője, vagy csupán kitérő a romániai magyar kortárs irodalomban?

A hagyatékbán lévő román nyelvű kiegészítés tehát alapvetően követi a Kántor–Láng-kötet rendezőelvét, elsősorban a műnemeknek a hetvenes évekbeli fejlődési tendenciáit, átalakulási folyamatait, eredményeit kívánja ismertetni az évtized reprezentatív munkáinak elemzésén keresztül. Bertha Zoltán és Görömbei András magyarországi szempontok szerint íródott *A hetvenes évek romániai magyar irodalma* azért is lehet érdekes, mert amint azt az előszóban is feltüntették, a Kántor–Láng-féle irodalomtörténet folytatására, azaz a romániai magyar irodalom egy kimaradt szegmensének 1980-ig való kiegészítésére vállalkoztak. A Kántor–Láng román fordításának epilógusaként készült szöveghez ha-

sonlóan a Bertha–Görömbei-féle áttekintés a hetvenes évekbeli fejlődések bemutatását célozza meg, azzal a különbséggel, hogy a szerzők másképp strukturálják a könyvüket, csoportosításuk író- és költőnemzedékekre, különös tekintettel a középnemzedék alkotóira, illetve „a módosuló, ívelő pályákra”¹² fókuszál. Külön fejezetet szánnak a hetvenes évek pályakezdőinek, a román nyelvű áttekintésben is megemlített Szőcs Gézánn és Mózes Attilán kívül helyet kap Markó Béla, Balla Zsófia, Egyed Péter, Cselényi Béla, Bogdán László és Mester Zsolt is.

Mivel a *Száz év kaland* inkább különálló tanulmányok, kritikák gyűjteménye, feltételezhető, hogy Kántor Lajos és Láng Gusztáv ezekből az írásokból rakta össze a románra fordított áttekintésnek a prózát tárgyaló részét. Mindenképpen jelentékeny dokumentummal van dolgunk, hiszen a Kántor–Láng 1971-es, 1973-as kiadásaihoz, valamint az 1975-ig kiegészített változatához képest újabb adalékokkal szolgál: egy olyan időszak átfogó összegzését adja, amely a romániai magyar irodalom kibontakozását, és új irányvonalak felfedezését jelentette.

■ JEGYZETEK

1. Első kiadása: Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom 1945–1970*. Kriterion, Buk., 1971. A könyv második, bővített és javított kiadása jelent meg *Romániai magyar irodalom 1944–1970* címmel. (Kriterion, Buk., 1973) A hagyatékban található dosszié címlapján az *Istoria literaturii maghiare din România* cím szerepel.
2. Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland. Erdély magyar irodalmáról (1918–2017)*. Bookart, Csíkszereda, 2018.
3. Láng Gusztáv – Kántor Lajos: *Madárjósok? Társ-Kaland (Kántor–Láng)*. Korunk 2016/3. 71.
4. Kántor Lajos hagyatékának és az irodalmi hagyatékok kérdéskörének feltérképezésére létrejött szakmai projekt, tevékenysége az alábbi honlapon követhető: <https://kantoresque.wordpress.com/>
5. Láng Gusztáv e-mail üzenete Balázs Imre József projektvezetőnek, 2021. április 25.
6. Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *A romániai magyar irodalom*. In: Béládi Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1945–1975. IV. A határon túli magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982. 175–322.
7. Bertha Zoltán – Görömbei András: *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*. TIT, Bp., 1983.
8. *Epilog și panorama anilor 'șaptezeci*. 39 oldalnyi terjedelmű gépirat. Kántor-hagyaték. (A továbbiakban: *Epilog*)
9. *Epilog*. 7.
10. Kántor–Láng: *Száz év kaland*. i. m. 628.
11. *Epilog*. 31.
12. Bertha – Görömbei: i. m. 4.

